

Katarzyna Puksza

Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku

k.puksza@uwb.edu.pl

Realizacja idei open access na Uniwersytecie w Białymstoku

Streszczenie: Open access staje się coraz ważniejszym sposobem komunikacji naukowej. Według wielu krajowych i międzynarodowych organizacji pokrywających koszty prac badawczych, dostęp do ich wyników powinien być powszechny. Można to osiągnąć tylko i wyłącznie dzięki wdrożeniu przez uczelnie zasad otwartego dostępu do publikacji i badań. Artykuł opisuje, w jaki sposób odbywa się to na Uniwersytecie w Białymstoku. Została przedstawiona złota i zielona droga upowszechniania tekstów naukowych. Zaprezentowano przykłady działań podjętych w zakresie promocji otwartej nauki. Autorka omówiła również sposoby wspierania pracowników uczelni w sferze otwartego dostępu. Ponadto zwróciła uwagę na kwestię przeszkód ograniczających rozwój zielonej drogi na uniwersytecie.

Słowa kluczowe: Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, repozytorium instytucjonalne, open access, otwarty dostęp, Tydzień Otwartej Nauki, otwarta nauka, repozytoria cyfrowe

Wprowadzenie

W ciągu kilku ostatnich lat zostały podjęte kolejne istotne przedsięwzięcia na rzecz ruchu open access zarówno w perspektywie lokalnej, jak i międzynarodowej. I tak w 2020 r. Narodowe Centrum Nauki (NCN) wprowadziło zarządzenie ustalające zasady upubliczniania w otwartym dostępie wyników badań, finansowanych ze środków publicznych¹. Rok później UNESCO przygotowało rekomendacje dotyczące otwartej nauki². Znalazły się w nich wytyczne dotyczące m.in. jak najszerszego promowania wiedzy naukowej czy zacieśniania współpracy środowiska naukowego z otoczeniem społecznym. W tym samym roku zaczął obowiązywać Plan S, będący inicjatywą agencji i fundacji finansujących badania naukowe zrzeszonych w cOAlition S³. Zgodnie z nim publikacje będące efektem działalności sfinansowanej z funduszy państwowych powinny być jak najszybciej otwarte. Kolejny rok przyniósł ze sobą Politykę Naukową Państwa⁴ – dokument określający cele stojące przed szkolnictwem wyższym w naszym kraju. We wszystkich tych materiałach podkreśla się znaczącą rolę otwartego dostępu do badań i prac naukowych. Oznacza to, że w obecnej sytuacji komunikacja naukowa koncentruje się na jak najszerszym rozpo-

¹ Zarządzenie nr 38/2020 Dyrektora Narodowego Centrum Nauki w sprawie ustalenia Polityki Narodowego Centrum Nauki dotyczącej otwartego dostępu do publikacji z dnia 27-05-2020. W: *Narodowe Centrum Nauki* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/zarządzenia-dyrektora/zarządzenieDyr-38_2020.pdf.

² UNESCO Recommendation on Open Science. W: *UNESCO Digital Library* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949.locale=en>.

³ BEDNAREK-MICHALSKA, B. Chcesz wiedzieć więcej, co to jest Plan S dla otwartej nauki? W: *Uwolnij naukę* [online]. 11.05.2020. [Dostęp 15.11.2022]. Dostępny w: <https://uwolnijnauke.pl/archiwa/3527>.

⁴ Polityka Naukowa Państwa przyjęta przez Radę Ministrów. W: *Ministerstwo Edukacji i Nauki* [online]. [Dostęp 13.11.2022]. Dostępny w: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/polityka-naukowa-panstwa-przyjeta-przez-rade-ministrow>.

wszecznianiu online działalności naukowej. W związku z tym w swojej pracy chciałabym się przyrzec, jak w tej perspektywie odnajduje się Uniwersytet w Białymstoku (UwB).

Uniwersytet w Białymstoku powstał w 1997 r. Studiuje na nim 9178 studentów, w tym 8519 studentów studiów stacjonarnych i niestacjonarnych, 305 doktorantów oraz 354 słuchaczy studiów podyplomowych. Zatrudnia 787 pracowników będących nauczycielami akademickimi. W strukturze uczelni znajduje się dziewięć wydziałów, pięć instytutów i filia zamiejscowa w Wilnie⁵.

Dwie drogi

Uczelnia realizuje idee ruchu open access na dwa sposoby. Pierwszy z nich to koncepcja *złotej drogi*, polegająca na publikowaniu tekstów w recenzowanych, otwartych czasopismach. Pracownicy naukowcy, którzy decydują się na wybór tej opcji, muszą się liczyć z tym, że wydawnictwo może oczekiwać od nich pokrycia kosztów publikacji artykułu. Zwykle opłaty te, zwane inaczej opłatą za przetworzenie artykułu (ang. *Article Processing Charges, APC*), uiszczane są przez instytucję, w której pracuje konkretny naukowiec, ale bywa też tak, że ponosi je sam autor. Ułatwienie stanowią programy otwartego publikowania. Dzięki nim zobowiązania związane z publikacją tekstów w otwartym dostępie pokrywa Ministerstwo Edukacji i Nauki. Pracownicy UwB mieli okazję korzystania m.in. z programu Springer Open Choice w latach 2010–2018, a od 2019 r. jest to możliwe dzięki 12 programom otwartego publikowania w ramach licencji krajowej. Nasza uczelnia może się o to ubiegać w związku z zamieszczaniem materiałów w czasopismach ukazujących się w wydawnictwach Elsevier i Springer oraz w ramach udziału w konsorcjach American Chemical Society (ACS), Cambridge University Press (CUP) i IOP Publishing (IOP). Co ważne, badacze korzystający z tych programów mają obowiązek afiliować się swoim miejscem pracy.

Drugim sposobem realizacji przez uczelnię idei open access było powołanie repozytorium, czyli realizacja *zielonej drogi*. [Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku \(RUB\)](https://bip.uwb.edu.pl/uwb/sprawozdania-rektora/20202021/17002,Sprawozdanie-z-dzialalnosci-w-roku-20202021.html)⁶ powstało w 2013 r. na mocy zarządzenia rektora⁷. Funkcjonuje w ramach Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia. Od momentu oficjalnego rozpoczęcia działalności aktywnie włączyło się w starania na rzecz propagowania otwartej nauki na uczelni. Pierwsze działania powiązane były z promocją platformy, a tym samym otwartego dostępu do publikacji autorstwa pracowników naukowych uniwersytetu. Podczas spotkań na wydziałach redakcja RUB nie tylko pokazywała w jaki sposób deponować dokumenty w repozytorium, ale także szerzyła wśród naukowców informacje związane z ruchem open access. Kolejnym krokiem było nawiązanie współpracy z redakcjami czasopism powiązanych z UwB oraz z wydawnictwami uczelnianymi. Pozwoliło to na

⁵ Sprawozdanie z działalności w roku: 2020/2021. W: *Biuletyn Informacji Publicznej Uniwersytetu w Białymstoku* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: <https://bip.uwb.edu.pl/uwb/sprawozdania-rektora/20202021/17002,Sprawozdanie-z-dzialalnosci-w-roku-20202021.html>.

⁶ Odesłania do stron internetowych w tekście przedstawiają wersję aktualną w dn. 19.12.2022 r.

⁷ Zarządzenie nr 16 Rektora Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 16 maja 2013 r. w sprawie utworzenia Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku. W: *Uniwersytet w Białymstoku* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: <https://docs.uwb.edu.pl/opis.php?pid=1001>.

umieszczenie większości tytułów czasopism w bazie⁸. W tej chwili zespół repozytorium⁹ *Czasopisma naukowe* obejmuje 24 tytuły. Dzięki systematycznemu deponowaniu aktualnych numerów, w RUB można znaleźć 7484 artykuły z czasopism wydawanych na naszej uczelni¹⁰.

Zawarcie przez redakcję repozytorium porozumienia z uczelnianymi oficynami ułatwia autorom, związanym z uniwersytetem, udostępnianie publikacji na platformie. Zarówno Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, jak i Temida 2 (Wydawnictwo Stowarzyszenia Absolwentów Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku) informują na swoich stronach internetowych o możliwości zdeponowania książek lub artykułów w repozytorium, a tym samym w otwartym dostępie. Ponadto oba wydawnictwa rozpowszechniają informację o możliwości pozyskania DOI dla materiałów pokonferencyjnych i monografii autorskich. Nadanie przez redakcję RUB identyfikatora DOI wiąże się z obowiązkiem umieszczenia prac na platformie. W przypadku publikacji o charakterze monograficznym jest to zadanie autora, natomiast materiały pokonferencyjne są deponowane przez redakcję repozytorium. I tak obecnie w podzespolu Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku znajduje się 1760 rozdziałów oraz książek, natomiast w podzespolu Temida 2 jest ich 836¹¹.

W liczbach tych mieszczą się również pozycje z realizowanego obecnie przez redakcję repozytorium projektu *Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku*. Został on dofinansowany w ramach programu *Spółeczna odpowiedzialność nauki* przez Ministerstwo Edukacji i Nauki. Działanie zakłada zdigitalizowanie publikacji pracowników UwB z lat 1994–2015 opublikowanych we wspomnianych wyżej wydawnictwach, a następnie opatrzenie ich niezbędnymi metadanymi. Tak przygotowane dokumenty są udostępniane przez pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej na platformie. Dzięki temu do końca lutego 2023 r. do przestrzeni internetowej trafi 1200 dokumentów (monografii oraz rozdziałów z publikacji wieloautorskich). Będą widoczne nie tylko w zasobach repozytorium, ale także, za pośrednictwem platformy, w najważniejszych serwisach i multiwyszukiwarkach (np. Google Scholar, Base, czy WorldCat). Ponadto projekt zakłada opracowanie do Katalogu Centralnego NUKAT 600 rekordów analitycznych powiązanych z pełnymi tekstami dostępnymi w repozytorium.

W RUB został utworzony odrębny zespół zawierający doktoraty obronione na uniwersytecie. Znajdujące się tam prace podzielono na dostępne z komputerów w Bibliotece Uniwersyteckiej (nie można z nich skorzystać online) oraz całkowicie otwarte. Decyzję o tym, czy dysertacja jest otwarta, każdorazowo podejmuje autor, podpisując stosowne oświadczenie. Obecnie z 354 dokumentów 181 jest otwartych¹². Informację o nich można znaleźć w międzynarodowo-

⁸ GAŁECKA-GOLEC, A., SZTABKOWSKA, I. Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku – zielona droga otwartego dostępu. W: Powichrowska, B. M. (red.). *W kierunku gospodarki elektronicznej – wyzwania, narzędzia, dobre praktyki. Tom 2. Publikacje elektroniczne w nauce i praktyce* [online]. Białystok: Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, 2014, s. 131-132. [Dostęp 13.11.2022]. Dostępny w: <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/handle/11320/8974>.

⁹ Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku ma budowę hierarchiczną – dokumenty są zamieszczane w kolekcjach, które zostały przyporządkowane poszczególnym zespołom i podzespołom [przyp. red.].

¹⁰ Według stanu na dzień 08.11.2022 r.

¹¹ Według stanu na dzień 08.11.2022 r.

¹² Według stanu na dzień 15.11.2022 r.

wym portalu DART-Europe, rejestrującym prace naukowe z całej Europy. Wydzielenie odrębnych kolekcji z doktoratami stanowi realizację rekomendacji zawartej w *Kierunkach rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce*¹³.

Promocja otwartej nauki

Gromadzenie i upowszechnianie dorobku naukowego społeczności akademickiej uniwersytetu to główne, ale nie jedyne działanie redakcji repozytorium na rzecz otwartego dostępu w nauce. Od samego początku osoby tworzące RUB aktywnie biorą udział w corocznych obchodach Tygodnia Otwartej Nauki (Open Access Week, OAW) – międzynarodowego wydarzenia organizowanego przez Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition (SPARC). Ma ono na celu zwrócenie uwagi środowiska naukowego na korzyści płynące z dzielenia się wiedzą i otwierania dostępu do informacji. Do podejmowanych przez pracowników RUB inicjatyw należą wykłady, debaty i seminaria. Takie spotkania to doskonała okazja do zdobycia lub poszerzenia wiedzy związanej z open access. Ciekawą formą świętowania OAW w 2019 r. był cykl „Otwarta Nauka przy kawie i herbacie”.

Il.1. Spotkanie na Wydziale Pedagogiki i Psychologii (obecnie Wydział Nauk o Edukacji). Na zdjęciu Agnieszka Gałęcka-Golec i Iwona Łojewska.

Źródło: Biblioteka.Głowna.UwB. W: Facebook [online]. 25 październik 2019. [Dostęp 16.11.2022]. Dostępny w: <https://www.facebook.com/Biblioteka.Głowna.UwB>.

Podczas nieformalnych wizyt redakcji repozytorium na pięciu wydziałach zachęcano do dyskusji o wszystkich zagadnieniach związanych z otwartym dostępem do nauki. Zapraszano

¹³ Dokumenty na temat otwartego dostępu: Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce. W: *Ministerstwo Edukacji i Nauki* [online]. [Dostęp 13.11.2022]. Dostępny w: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/dokumenty-na-temat-otwartego-dostepu>.

również do wirtualnych odwiedzin w repozytorium oraz deponowania w nim publikacji, a tym samym do wspierania ruchu otwartej nauki. Ponadto w ramach Tygodnia Otwartej Nauki organizowano konsultacje skierowane do pracowników naukowych UwB, podczas których pokazywano krok po kroku, jak deponować na platformie swoje publikacje.

Obchody Open Access Week są realizowane nie tylko stacjonarnie, ale także w przestrzeni internetowej. Znaczącą rolę odgrywają tu serwisy społecznościowe, zwłaszcza Facebook. Repozytorium nie ma odrębnego profilu, w związku z tym wszelkie informacje rozpowszechnia na Facebooku Biblioteki Uniwersyteckiej. W trakcie obchodów OAW można więc znaleźć w tym medium różnego rodzaju posty o charakterze informacyjnym, dotyczące zarówno samej platformy, jak i najbardziej istotnych aspektów otwartej nauki. Poza informowaniem serwis ten wykorzystuje się również do promowania naukowców otwierających swoje publikacje. Służyła temu np. kampania fotograficzna „Otwieram, aby...” z 2017 r. Wzięli w niej udział pracownicy, dla których rozpowszechnianie swojego dorobku stanowi ważny element pracy naukowej.

Il. 2. Na zdjęciu dr inż. Dominik Tomaszuk (Wydział Matematyki i Informatyki UwB).

Źródło: Biblioteka.Głowna.UwB W: *Facebook* [online]. 28 października 2017. [Dostęp 16.11.2022]. Dostępny w: <https://www.facebook.com/Biblioteka.Głowna.UwB>.

Innym ciekawym pomysłem, zrealizowanym w zeszłym roku w ramach OAW, była seria podcastów *Warto otwierać*, zamieszczona w serwisie YouTube. Każdy z trzech odcinków prowadziły Agnieszka Gałęcka-Golec (Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku) oraz Katarzyna Sztop-Rutkowska (Instytut Socjologii). W pierwszej audycji gościła prof. Urszula Sokólska – językoznawca z Wydziału Filologicznego UwB. Podczas spotkania dzieliła się swoimi doświadczeniami dotyczącymi kontaktu z otwartą nauką i udostępniania publikacji w repozytorium. Drugi podcast dotyczył wydawania otwartego czasopisma naukowego, a o swoich doświadczeniach w tym zakresie opowiadała dr hab. Agata Rozumko – językoznawca, anglista z Wy-

działu Filologicznego UwB i redaktor naczelna kwartalnika „Crossroads. A Journal of English Studies”. W ostatnim odcinku został poruszony temat otwartych danych badawczych. Tym razem zaproszenie do spotkania przyjął dr Monika Fiedorczyk z Wydziału Ekonomii i Finansów Uniwersytetu w Białymstoku.

Repozytorium UwB jest obecne w mediach społecznościowych nie tylko podczas obchodów Tygodnia Otwartej Nauki, ale i przez cały rok. Na Facebooku biblioteki pojawiają się m.in. posty, w których promowane są publikacje zdeponowane na uczelnianej platformie. Impulsem do przygotowania tego typu materiałów są różnego rodzaju wydarzenia i święta zarówno te tradycyjne (np. Dzień Babci), jak i nietypowe (np. Dzień Cyrylicy). Statystyki pokazują, że ten sposób propagowania prac naukowych przynosi efekty w postaci wzrostu liczby wizyt na stronie z daną pozycją. Można więc stwierdzić, że dzięki upowszechnianiu online tekstów z repozytorium, powiększa się ich widoczność, co z kolei przekłada się na poszerzenie grona odbiorców. Idąc tym tropem, w październiku 2021 r. redakcja repozytorium założyła swoje konto na Twitterze. Pojawiają się na nim informacje dotyczące zagadnień związanych z otwartą nauką, publikacji zdeponowanych w RUB oraz wydarzeń promujących otwarty dostęp do szeroko pojętej pracy naukowej.

Wsparcie środowiska naukowego

Ważnym zadaniem w codziennej działalności repozytorium jest znajomość aktualnych zagadnień dotyczących nauki. Pracownicy RUB dzięki udziałowi w konferencjach, webinarach czy warsztatach wspierają środowisko akademickie uniwersytetu w różnych kwestiach związanych z otwartością. Najczęściej pomoc dotyczy problematyki prawa autorskiego (w tym licencji Creative Commons) oraz planów zarządzania danymi badawczymi. Ten ostatni, stosunkowo nowy temat, w szczególny sposób wiąże się z repozytorium. To między innymi repozytorium zostało wymienione przez Narodowe Centrum Nauki jako miejsce, w którym wnioskodawcy mogą uzyskać pomoc podczas uzupełniania formularza dotyczącego zarządzania danymi badawczymi w projekcie¹⁴. Wychodząc naprzeciw nowej potrzebie, pracownicy RUB razem z Oddziałem Informacji Naukowej (OIN) przygotowali zestaw informacji związanych z tą kwestią. Na stronie internetowej biblioteki, w zakładce [Nauka](#), można znaleźć odpowiedzi na następujące pytania: co to są dane badawcze, co oznacza skrót FAIR, jak chronić i udostępnić dane badawcze, co powinien zawierać plan zarządzania danymi badawczymi i wreszcie, jakie repozytoria gromadzą dane badawcze. Pracownicy repozytorium i OIN-u udzielają również konsultacji podczas wypełniania formularza przeznaczonego do NCN.

Wsparcie środowiska uniwersyteckiego w zakresie otwartości to także prowadzenie szkoleń. Jest to szczególnie istotne w przypadku doktorantów i młodych naukowców dopiero rozpoczynających swoją karierę naukową. Mogą oni skorzystać z bogatej oferty warsztatowej oferowanej przez pracowników RUB. Tematyka dotyczy takich obszarów, jak: prawo autorskie w praktyce, otwartość w nauce, identyfikatory naukowe oraz fałszywe informacje w nauce.

¹⁴ Wytyczne dla wnioskodawców do uzupełnienia planu zarządzania danymi w projekcie badawczym. W: *Narodowe Centrum Nauki* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/regulaminy/wytyczne_zarządzanie_danymi.pdf.

Pod tym ostatnim zagadnieniem kryją się kwestie związane ze zjawiskiem drapieżnych wydawnictw i konferencji. Poznanie tych faktów pozwala uchronić się przed negatywnymi skutkami pseudonauki, co wydaje się kluczowe w przypadku nauczycieli akademickich. Poza szkoleniami mogą w tym pomóc materiały informacyjne przygotowane przez redakcję repozytorium. Broszura oraz infografiki powstały w ramach projektu zrealizowanego dzięki współpracy z TechSoup Europe.

Przeszkody w rozwoju zielonej drogi

Powyższe działania, podejmowane przez pracowników RUB, wpisują się w otwarty model komunikacji naukowej. Repozytorium jako przykład *zielonej drogi* zapewnia odbiorcom szybki dostęp do wiedzy, pozwala na zwiększenie widoczności dorobku naukowego, przyczynia się do wzrostu cytowań publikacji, a także umożliwia nawiązanie nowych kontaktów naukowych. Te bezsprzeczne korzyści związane z umieszczeniem dokumentów w repozytorium wciąż jednak nie przekonują wystarczająco pracowników naukowych uniwersytetu do deponowania wyników swojej pracy. Dla wielu z nich barierą jest konieczność autoarchiwizacji. To do nich bowiem należy wprowadzenie odpowiednich metadanych do formularza, a następnie dodanie tekstu w odpowiednim formacie. I choć nie zajmuje to dużo czasu, bo ze wszystkich pól obowiązkowe są tylko tytuł i data wydania, to jednak najchętniej autorzy chcieliby, żeby zajęła się tym redakcja platformy. Inną barierą jest kwestia praw autorskich. Często pracownicy nie wiedzą, czy podpisana umowa z wydawcą zezwala na upowszechnienie publikacji online. Zanim więc praca trafi do repozytorium, należy włożyć wysiłek w ustalenie praw przysługujących autorom. W związku z tym znacznie łatwiej, w przekonaniu niektórych badaczy, jest umieścić ją np. w serwisie Academia.edu. Potwierdzają to badania wykonane wśród kadry naukowej Uniwersytetu Jagiellońskiego przez Katarzynę Guzy¹⁵. Przebadani przez nią respondenci stwierdzili, że naukowe serwisy społecznościowe są znacznie przyjaźniejsze w obsłudze niż repozytorium. Poza tym przemawia za nimi natychmiastowe upublicznienie publikacji, co nie zawsze jest możliwe w przypadku instytucjonalnej platformy. Podobne kwestie były podnoszone przez społeczność naukową Uniwersytetu w Białymstoku. Pojawia się więc pytanie, w jaki sposób można wspomóc naukowców, aby chętniej umieszczali teksty w RUB. Jednym z rozwiązań wydają się być indywidualne spotkania w jednostkach uczelnianych, podczas których osoby zainteresowane zostaną przeszkolone w zakresie deponowania dokumentów w repozytorium. Ponadto będą mogły otrzymać informacje związane z prawem autorskim. Warto przygotować również wideo-instrukcję z deponowania na platformie.

O ile wymienione przeszkody dotyczą przede wszystkim pracowników naukowych dziedzin humanistyczno-społecznych, to zupełnie inaczej przedstawia się sytuacja w przypadku badaczy reprezentujących nauki ścisłe. Fizycy, biolodzy i chemicy publikują głównie w czasopiśmie. Wybierają więc raczej złotą niż zieloną drogę prezentowania swojego dorobku. W ich przekonaniu nie ma potrzeby, aby dodatkowo deponować artykuły również w uczelnianym repozytorium. Być może rozwiązaniem byłaby obligatoryjna archiwizacja dokumentów. Jak

¹⁵ GUZY, K. Otwarty dostęp: dylemat współczesnego naukowca. W: KORYCIŃSKA, P. (red.). *Horyzonty informacji* [online]. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Biblioteka Jagiellońska, 2021. [Dostęp 13.11.2022]. Dostępny w: <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/276456>.

bowiem zauważają autorzy raportu *Otwarty dostęp w instytucjach naukowych: Repozytorium instytucjonalne jest znakomitym narzędziem promocji dorobku instytucji i jej pracowników – pod warunkiem, że znajduje się w nim znaczna część tego dorobku*¹⁶. W przypadku RUB obowiązek zamieszczania dotyczy prac doktorskich¹⁷ oraz materiałów z konferencji zorganizowanych przez jednostki UwB¹⁸, dokumenty w pozostałych kolekcjach są deponowane fakultatywnie. Pomimo wprowadzonych uregulowań jedynie doktoraty są deponowane na bieżąco. Materiały pokonferencyjne powinny być przekazane do repozytorium w formie PDF w ciągu dwóch miesięcy od opublikowania, jednak nie wszyscy redaktorzy o tym pamiętają. Bariery mogą być również wydawnictwa, w których ukazują się książki. Wiele komercyjnych oficyn zastrzega sobie w umowach, że udostępni wersję elektroniczną publikacji do otwartego dostępu dopiero wówczas, gdy wyczerpie się nakład papierowy.

Niemożliwość wprowadzenia obowiązku deponowania materiałów w repozytorium sprawia, że tym ważniejsze wydaje się przyjęcie przez Uniwersytet w Białymstoku własnej polityki otwartości. Dokument ten ustalałby ramowe zasady panujące na uczelni odnośnie otwartego udostępniania efektów pracy naukowej. Stanowiłby również realizację zaleceń Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, obecnie Ministerstwa Nauki i Edukacji, zawartych w *Kierunkach rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce*¹⁹ z 2015 r. Zgodnie z nimi jednostki naukowe powinny zapewnić nieograniczony dostęp do prac i danych badawczych sfinansowanych ze środków publicznych. W tym celu należy zobowiązać naukowców do umieszczenia publikacji w repozytorium, a jeśli nie jest to możliwe, wówczas dodanie na platformie linku do pełnego tekstu umieszczonego w ramach złotej drogi. Według rekomendacji ministerstwa udostępnienie publikacji w repozytorium powinno nastąpić jak najszybciej, ale (...) *nie później niż po upływie sześciu miesięcy od daty ich publikacji (dwunastu miesięcy w przypadku nauk społecznych i humanistycznych)*²⁰. Od opracowania powyższych wytycznych minęło siedem lat. I choć na stronie rządowej znajduje się *Wzór polityki otwartości*²¹, to jednak władze uniwersytetu nie podjęły działań w kierunku przygotowania takiego dokumentu. W tym czasie w świecie nauki pojawiły się liczne programy, kładące nacisk na udostępnianie online (w zielonej lub złotej drodze) publikacji opłaconych z publicznych pieniędzy. Należą do nich m.in.: finansowany ze środków Komisji Europejskiej Horyzont Europa (stanowi kontynuację projektu Horyzont 2020), Narodowy

¹⁶ SZPROT, J. (red.). *Otwarty dostęp w instytucjach naukowych* [online]. Warszawa: Wydawnictwo ICM, 2015, s. 79. ISBN 978-83-63490-11-9. Dostępny w: <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/9793>.

¹⁷ Zarządzenie nr 17 Rektora Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 16 maja 2013 r. w sprawie gromadzenia, przechowywania i udostępniania wersji elektronicznej rozpraw doktorskich dopuszczonych do publicznej obrony na Uniwersytecie w Białymstoku. W: *Uniwersytet w Białymstoku* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: <https://docs.uwb.edu.pl/opis.php?pid=1002>.

¹⁸ Zarządzenie nr 7 Rektora Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 24 lutego 2015 r. w sprawie zasad organizacji i rozliczania konferencji naukowych i edukacyjnych na Uniwersytecie w Białymstoku. W: *Uniwersytet w Białymstoku* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: <https://docs.uwb.edu.pl/pliki/2015-7-2.pdf>.

¹⁹ Dokumenty na temat otwartego dostępu: *Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce*. W: *Ministerstwo Edukacji i Nauki* [online]. [Dostęp 13.11.2022]. Dostępny w: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/dokumenty-na-temat-otwartego-dostepu>.

²⁰ Tamże.

²¹ Materiały na temat otwartego dostępu: *Wzór polityki otwartości*. W: *Ministerstwo Edukacji i Nauki* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/materialy-na-temat-otwartego-dostepu>.

Program Rozwoju Humanistyki, programy w ramach Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej czy Narodowego Centrum Nauki. Pracownicy uczelni, którzy chcą wziąć w nich udział, mogą mieć problem z dotarciem do obowiązujących na UwB zasad otwartego dostępu do prac i badań naukowych. Konieczne wydaje się więc ustalenie i sformalizowanie przepisów związanych z otwartym udostępnianiem wyników pracy naukowej. Ułatwiłoby to funkcjonowanie zarówno naukowcom, jak i redakcji instytucjonalnego repozytorium.

Zakończenie

Dotychczasowe starania podejmowane przez pracowników RUB sprawiają, że mimo pewnych trudności platforma rozwija się. W tej chwili liczy 12 906²² dokumentów, co daje jej siódme miejsce wśród 23 repozytoriów zarejestrowanych w agregatorze CEON. Gromadzenie i archiwizowanie publikacji naukowych nie powinno jednak stanowić wyłącznego celu działania bazy. Jak zauważa Leszek Szafranski, nieustanne zmiany technologiczne w świecie powodują, że repozytoria, które nie będą za nimi nadążały, przestaną pełnić istotną rolę w komunikacji naukowej. Staną się tylko archiwum dokumentów²³. W tej sytuacji ważne wydaje się nowe spojrzenie na misję realizowaną przez repozytorium. I to jest wyzwanie, przed którym stoi RUB – jak nie tracąc z oczu swoich podstawowych zadań, odpowiedzieć na zmieniające się potrzeby naukowców. Rozwiązaniem wydaje się droga, którą podąża Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego (RUJ), czyli poszerzenie swojej działalności o dodatkowe funkcje, np. stworzenie kompletnej bazy projektów realizowanych na uczelni.

Reasumując, działalność Uniwersytetu w Białymstoku w zakresie otwartej nauki opiera się głównie na pracy repozytorium i publikowaniu przez kadrę naukową w otwartych czasopiśmie. Instytucja nie ma ani swojej polityki otwartości, ani też wyznaczonego pełnomocnika, który zajmowałby się tym zagadnieniem i koordynował wszelkie prace. Nie do końca realizowane są więc ministerialne zalecenia dotyczące wprowadzenia otwartego dostępu do jednostek naukowych. Korzystnie wypadają natomiast działania redakcji czasopism, które zadały sobie trud i przekształciły wydawnictwa z klasycznych periodyków w otwarte. Obecnie z 24 czasopism, 12 ukazuje się na licencjach Creative Commons. Poza tym wciąż wydaje się konieczne zachęcanie pracowników naukowych do umieszczania swoich tekstów w instytucjonalnym repozytorium oraz prowadzenie szkoleń dotyczących otwartej nauki.

Bibliografia:

1. BEDNAREK-MICHALSKA, B. Chcesz wiedzieć więcej, co to jest Plan S dla otwartej nauki? W: *Uwolnij naukę* [online]. 11.05.2020. [Dostęp 15.11.2022]. Dostępny w: <https://uwolnijnauke.pl/archiwa/3527>.

²² Według stanu na dzień 15.11.2022 r.

²³ SZAFRAŃSKI, L. Rola repozytoriów instytucjonalnych w zmieniającym się środowisku komunikacji naukowej i działalności bibliotek akademickich. W: Chomik, P., Kościuch, H., Żochowska, J. (red.). *Biblioteki Podlasia i Polski północno-wschodniej – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość. Materiały z konferencji jubileuszowej z okazji 50-lecia Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia, Białystok, 15-16 listopada 2018 r.* [online]. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019, s. 200. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: <http://hdl.handle.net/11320/9082>.

2. GAŁECKA-GOLEC, A., SZTABKOWSKA, I. Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku – zielona droga otwartego dostępu. W: Powichrowska, B. M. (red.). *W kierunku gospodarki elektronicznej – wyzwania, narzędzia, dobre praktyki*. Tom 2. *Publikacje elektroniczne w nauce i praktyce* [online]. Białystok: Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, 2014, s. 120-135. [Dostęp 13.11.2022]. Dostępny w: <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/handle/11320/8974>.
3. GUZY, K. Otwarty dostęp: dylemat współczesnego naukowca. W: KORYCIŃSKA, P. (red.). *Horyzonty informacji* [online]. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Biblioteka Jagiellońska, 2021, s. 57-68. [Dostęp 13.11.2022]. Dostępny w: <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/276456>.
4. Dokumenty na temat otwartego dostępu: Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce. W: *Ministerstwo Edukacji i Nauki* [online]. [Dostęp 13.11.2022]. Dostępny w: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/dokumenty-na-temat-otwartego-dostepu>.
5. Materiały na temat otwartego dostępu: Wzór polityki otwartości. W: *Ministerstwo Edukacji i Nauki* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/materiały-na-temat-otwartego-dostepu>.
6. Polityka Naukowa Państwa przyjęta przez Radę Ministrów. W: *Ministerstwo Edukacji i Nauki* [online]. [Dostęp 13.11.2022]. Dostępny w: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/polityka-naukowa-panstwa-przyjeta-przez-rade-ministrow>.
7. Sprawozdanie z działalności w roku: 2020/2021. W: *Biuletyn Informacji Publicznej Uniwersytetu w Białymstoku* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: <https://bip.uwb.edu.pl/uwb/sprawozdania-rektora/20202021/17002,Sprawozdanie-z-dzialalnosci-w-roku-20202021.html>.
8. SZAFRAŃSKI, L. Rola repozytoriów instytucjonalnych w zmieniającym się środowisku komunikacji naukowej i działalności bibliotek akademickich. W: Chomik, P., Kościuch, H., Żochowska, J. (red.). *Biblioteki Podlasia i Polski północno-wschodniej – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość. Materiały z konferencji jubileuszowej z okazji 50-lecia Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia, Białystok, 15-16 listopada 2018 r.* [online]. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019, s. 199-212. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: <http://hdl.handle.net/11320/9082>.
9. SZPROT, J. (red.). *Otwarty dostęp w instytucjach naukowych* [online]. Warszawa: Wydawnictwo ICM, 2015. ISBN 978-83-63490-11-9. Dostępny w: <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/9793>.
10. UNESCO Recommendation on Open Science. W: *UNESCO Digital Library* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949.locale=en>.
11. Wytyczne dla wnioskodawców do uzupełnienia planu zarządzania danymi w projekcie badawczym. W: *Narodowe Centrum Nauki* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/regulaminy/wytyczne_zarzadzanie_danymi.pdf.
12. Zarządzenie nr 38/2020 Dyrektora Narodowego Centrum Nauki w sprawie ustalenia Polityki Narodowego Centrum Nauki dotyczącej Otwartego Dostępu do Publikacji z dnia 27-05-2020. W: *Narodowe Centrum Nauki* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/zarzadzania-dyrektora/zarzadzanieDyr-38_2020.pdf.
13. Zarządzenie nr 16 Rektora Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 16 maja 2013 r. w sprawie utworzenia Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku. W: *Uniwersytet w Białymstoku* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: <https://docs.uwb.edu.pl/opis.php?pid=1001>.
14. Zarządzenie nr 17 Rektora Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 16 maja 2013 r. w sprawie gromadzenia, przechowywania i udostępniania wersji elektronicznej rozpraw doktorskich dopuszczonych do publicznej obrony na Uniwersytecie w Białymstoku. W: *Uniwersytet w Białymstoku* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: <https://docs.uwb.edu.pl/opis.php?pid=1002>.
15. Zarządzenie nr 7 Rektora Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 24 lutego 2015 r. w sprawie zasad organizacji i rozliczania konferencji naukowych i edukacyjnych na Uniwersytecie w Białymstoku. W: *Uniwersytet w Białymstoku* [online]. [Dostęp 14.11.2022]. Dostępny w: <https://docs.uwb.edu.pl/pliki/2015-7-2.pdf>.

PUKSZA, K. Realizacja idei open access na Uniwersytecie w Białymstoku. *Biuletyn EBIB* [online]. 2022, nr 6(207), O otwartości w bibliotekach. [Dostęp 30.12.2022]. ISSN 1507-7187. Dostępny w: <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/838>.